

Domokos Péter
Budapest

A finnugor népek irodalmának fejlődési problémái♦

Mindannyiunk előtt köztudott, hogy a finnugor családban vannak régi és új írásbeliségű népek, léteznek a világirodalomba befogadott és elismert irodalmak, miként kevésbé ismert, sőt ismeretlen irodalmak is. Én az utóbbiakkal foglalkozom immár négy évtizede, az ő helyzetükről, perspektíváikról töprengök a továbbiakban.

A finnugor nyelvcsalád ún. „kis lélekszámú” vagy „fiatal írásbeliségű” népeiről van szó. Egyiküknek sincs önálló államisága, a szakirodalomban ezért is „nemzetiségnek” nevezik őket.

Számuk (s ne kezdjünk most tudományos vitát erről!): tizenöt körül jár. Közülük a legnépesebb a mordvin: lélekszáma napjainkban 1 millió alá csökkent; a legapróbb a lív és a vót: tíz és ötven körüli becsült lélekszámmal. Hivatalos írásbelisége nincs mindegyiküknek, ún. irodalma (műköltészet) sincs, de mindegyiktől jegyeztek fel szövegeket, leírták nyelvtanukat, szótárak, szójegyzékek is segítik megismerésüket. Az egyetemes tudomány számára a finnugor nyelvcsalád a *legfeldolgozottabb*, a *legáttekinthetőbb*, mert minden tagja elérhető, még a kihalt finnugor nyelvekről (pl. a kamasszról) is megbízható adatok állnak rendelkezésre. Nem kis dicsősége ez a finnugor érdekű tudományoknak.

Miért érdekesek és figyelemre méltóak ezek az adatok? Csak rövid választ adhatok. A világban jelenleg még beszélt három-ötezer nyelv száma rohamosan csökken, nyom nélkül tűnnek el ausztráliai, afrikai, dél-amerikai ún. „kis nyelvek”, amelyek lejegyzésére, megörökítésére mind-

♦ Az előadás a IV. Finnugor Világkongresszuson (2004-ben) hangzott el, nem kifejezetten szakmabelieknek, finnugristáknak szánva. Kapcsolódik a rendezvény fő témájához, amelyet utóbb Pusztay János professzor „Nyelvével hal a nemzet” című könyvében (2006) is megjelentetett. Sajnos mit sem veszítettünk a kérdés aktualitásából. — Ez a szöveg másutt még nem jelent meg.

máig nem fordított figyelmet a tudós világ. Pótolhatatlan kincsek vesznek így el nap mint nap a szellemi glóbuszról — mindörökre.

E szomorú tények után mi mondható el a finnugorokról? Őseik hatezer éve együtt éltek még, egy nyelvet beszéltek. Az elmúlt évezredekben fokozatosan szétváltak, legalább harminc kisebb-nagyobb önálló egységre, közösségre tagolódtak, s noha már nem értjük meg egymást, mindannyiunk nyelve *gyökerében* finnugor maradt. Bizonyítható tény s egyben csoda ez! Sokfelé költöztünk szét ezer és ezer kilométerre egymástól, számos más nyelvű néppel keveredtünk. Legtöbbünkkel a történelem sem bánt kesztyűs kézzel, mégis megmaradtunk.

De ideje az irodalomról szólni, az ún. kis lélekszámú finnugor népek irodalmáról. Mindenekelőtt azt kell tudnunk, hogy az említett népek csaknem mindegyike hosszú évszázadok óta Oroszország területén él. Számos más nyelvű nemzetiséggel együtt vészelték át a cárok uralmát, háborúit, a földesurak, a hivatalok és a pravoszláv egyház gazdasági és szellemi elnyomását, a nyílt russzifikációs törekvéseket. Átélték a több mint hét évtizedes szocialista-szovjet időszakot is, s így érkeztek el a harmadik évezred küszöbére, a most alakuló modern Oroszország állampolgáraiként, nemzetiségeiként.

Úgy jutottak el a máig, hogy még mindig őrzik anyanyelvüket, hagyományukat. Az elmúlt száz évben megteremtették irodalmukat, jelentős költőket és írókat neveltek, a nemzeti tudományok alapjait is lerakták. Mindez akár különleges adottságuknak is mondható, tulajdonítható. Ez a csoda azonban inkább a kitartás és a hűség eredménye. Azt is el kell ismerni (s ez a vélemény nyilván sokak tetszését nem nyeri el), hogy az orosz uralom mindenkori képviselői között is számosan voltak, akik nem akadályozták, sőt segítették a nemzetiségi célok elérését. A hatóságok is tettek olykor bizonyos engedményeket. A szovjet korszak a rémségek mellett juttatott bizonyos kereteket, lehetőségeket a nemzetiségi lét megőrzésére. Ne szemléljük tehát teljesen egyoldalúan a történelmet, s ahol a sok rossz között jó mozzanatot is megpillantunk, ne hallgassuk el!

Kelet-Európa népei mindannyian nagy örömmel és várakozással fogadták az ún. rendszerváltást, fordulatot, a szovjet rezsim megszűntét. Aztán eltelt közel húsz esztendő, és nagyon sokan érzünk — mindenütt e tájon — csalódottságot. Az ún. globalizáció, de főként a piac (a piac, a piac!) mindenek fölébe kerekedik. A tudomány, a szellem, a művészet, az

irodalom mintha naponta teret vesztené. S úgy érzékelem, Oroszországban is, s még inkább az itt élő finnugor népeknél (de más, tehát nem finnugor nyelvű kis nemzetiségeknél) is.

Az irodalom szó ikertestvére az olvasás. Ha anyanyelvemen írok, anyanyelvi olvasóközönségre számítok. Hogy írni és olvasni tudjak anyanyelvemen, ahhoz saját (nemzetiségi) iskolák, tanárok szükségesek, s nemcsak kis falvakban, hanem a fővárosokban is. Mostanság a nemzetiségi hivatalokban, az utcán, az üzletekben, a járműveken alig hallani a helyi nyelvet. Ijesztően csökken a nemzetiségi nyelvű kiadványok száma, példányszáma; újságok, folyóiratok szűnnek meg, fokozatosan csökken a nemzetiségi adások időtartama a rádióban és a televízióban. Még betiltásról is hallottam. A mari nyelvű *Kudo* miért nem Joskar-Olában, miért egyebütt jelent, illetve jelenik meg? Híres költő, író, tudós barátaim gyermekeinek többsége nem beszél már anya-apanyelvét, sőt sokszor megtagadja, szégyelli is. S mindezt nagyon nagy sajnálattal az utóbbi több mint tíz esztendőben kell megállapítanom. Tapasztalataim frissek: 1989-től többször jártam Mariföldön, Hanti-Majszijzkban, Udmurtiában, Karjalában, a Komi Köztársaságban. És, mint ismeretes, a komi-permjákok a közelmúltban beszavazták, bekérték magukat a Permi Kormányzóságba. Talán anyagi okokból? (A komi-permják irodalom erőteljes és sajátos leágazása volt a komi-zürjén irodalomnak, amely ilyképp igen komoly vérvesztést szenvedett.) Ezek után, ha őszinte vagyok, kevés biztatót mondhatok. Egy-két jó tankönyvről, enciklopédiáról, klasszikusok szép sorozat-kiadásairól szólhatok. De milyen a jövő? Mindenütt vártam legalább három-négy-öt új nevet, fiatal szerzőt, több füzetnyi, esetleg kötetnyi verset, prózát – persze nemzetiségi nyelven. Keveset találtam. Ami viszont nagyon örvendetes: egyre több nép fedezi fel eposzait, s adja ki anyanyelvén és oroszul is. (Az erza, moksa és orosz nyelvű *Masztorava*, a mari és orosz nyelvű *Jugorno* nagyszerű alkotások, reményt keltőek.)

Mi történt, mit lehet tenni?

Nem akarom elhinni, hogy ennyi százévnnyi hűség, kitartás, ragaszkodás, tevékenység után rokonságunk feladja a harcot, elveszti kedvét és erejét, s ilyképp a megmaradás esélyét. De ezt nem az oroszok veszik el tőlük, maguk e népek vezető emberei sejtik, vélik (félük) a kis kultúrák, saját nyelvük perspektívtátlanságát. Náluk nagyobb nemzeteknél is megfigyelhető

már ez az átkapcsolási, lemondó tendencia, váltás az „új” világnyelvekre, s az „egyenkultúra” ráógumijára. Az önfeladás roppant veszedelmes, a „vesszen a provincia” nézete – túl a vészen – *ostoba* is. Méltatlan elődeinkhez! Ezt a következményt azonban a nagyoknak, az uralkodó, döntő helyzetben levőknek is fel kell ismerniük, s rögtön határozottan cselekedniük. Hisz voltaképp ők is veszélyeztetettek. A globalizáció étvágya kimeríthetetlen, lassan egyetlen nyelv kalapja alá sorakozik a teljes világ.

Oroszország e tekintetben még kulcspozícióban van. Nemzetiségi térképe egyedülállóan színes, gazdag, s e kis közösségek (köztük a finnugorok) még azonosak önmagukkal, nyelvük, szokásaik, irodalmuk különleges, egyedi. Megismételhetetlen értékek tömbje az anyaország, Oroszország és az egész emberiség számára. Képviselői többnyire még ősi, eredeti területeiken élnek, de hagyományaik őrzése — a rendkívüli nagymértékű és rohamos idegen betelepülés következményeként — egyre problematikusabb. Tényleges szakadék alakult ki az utóbbi időben apák és fiúk között, a nemzedéki határ (az anyanyelvtudást illetően például) valahol a negyvenedik év táján húzható meg. A mentőkötél odadobására többüknél a mai nap az utolsó pillanat. Medvéeneket vagy sorséneket egyre kevesebb manysi vagy hanti származék tud már előadni.

Naiv filológusként úgy vélem, hogy a mai Oroszország nagy lehetősége a nemzetiségi kérdés helyes kezelése és korrekt megoldása. Ha ezt megtenné, rászorgálna a világ bámulatára. Mindössze azt kellene felismernie az orosz államnak és hivatalainak, hogy országuk nem csupán természeti kincsekben gazdag s szinte kimeríthetetlen, hanem szellemi, kulturális javakban is. A ritka fémekhez, drágakövekhez hasonlatosak a kultúra számára a kicsi nemzetiségek, nyelvek. Az elviselhetetlen anti-kultúra, a fokozhatatlan mennyiségű, szórakoztatásra készülő televíziós és internetes szemét után a jövő reménysége, a tiszta emberség forrása lehet a sok kis közösségnél megőrződött ezer éves hagyományvilág, s mindennek könyvekben is létező dokumentációja.

Ha ezt fel- és elismerné, törvényileg, anyagilag is támogatná és őrizné a központ, akkor további hosszú létben és fejlődésben is reménykedhetne az egész finnugor közösség. S minderről nagy elégedettséggel és elismeréssel szólna a világ előtt, az Európai Parlamentben a három EU-tag finnugor nemzet (az észti, a finn és a magyar) képviselője, támogatva és segítve a nemzetiségi politikában ilyképp mintává váló oroszországi eredményeket.

P. s. Az Oroszország elnökétől kezdeményezett 2007-es Szaranszki Finnugor Fesztivál ténye s megvalósítása – a rengeteg fenntartás, fanyalgás és bizalmatlanság ellenére – kelthetnek azonban picinyke kis reményt a napról napra fokozódó globális reménytelenségben.